***

Дзвінок пролунав, коли Андрій Петрович втратив уже всяку надію.

— Здрастуйте, я по оголошенню. Ви даєте уроки літератури?

Андрій Петрович вдивився в екран відеофона. Чоловік під тридцять. Строго одягнений — костюм, краватка. Посміхається, а очі серйозні. У Андрія Петровича тьохнуло серце, оголошення він вивішував у мережу лише за звичкою. За десять років було шість дзвінків. Троє помилилися номером, ще двоє опинилися працюють по старинці страховими агентами, а один поплутав літературу з лігатурою.

— Д-даю уроки, — затинаючись від хвилювання, сказав Андрій Петрович. — Н-вдома. Вас цікавить література?

— Цікавить, — кивнув співрозмовник. — Мене звуть Максим. Дозвольте дізнатися, які умови.

"Задарма!" — ледь не вирвалося в Андрія Петровича.

— Оплата погодинна, — змусив себе вимовити він. — По домовленості. Коли б ви хотіли почати?

— Я, власне... — співрозмовник зам'явся.

— Перше заняття безкоштовно, — поспішно додав Андрій Петрович. — Якщо вам не сподобається, то...

— Давайте завтра, — рішуче сказав Максим. — О десятій ранку вас влаштує? До дев'яти я відвожу дітей в школу, а потім вільний до двох.

— Влаштує, — зрадів Андрій Петрович. — Записуйте адресу.

— Кажіть, я запам'ятаю.

В цю ніч Андрій Петрович не спав, ходив по крихітній кімнаті, майже келії, не знаючи, куди подіти тремтячі від хвилювання руки. Ось вже дванадцять років він жив на жебрацьке посібник. З того самого дня, як його звільнили.

— Ви занадто вузький фахівець, — сказав тоді, ховаючи очі, директор ліцею для дітей з гуманітарними нахилами. — Ми цінуємо вас як досвідченого викладача, але ось ваш предмет, на жаль. Скажіть, ви не хочете перевчитися? Вартість навчання ліцей міг би частково оплатити. Віртуальна етика, основи віртуального права, історія робототехніки — ви цілком могли б викладати це. Навіть кінематограф все ще достатньо популярний. Йому, звичайно, недовго залишилося, але на ваш вік... Як ви вважаєте?

Андрій Петрович відмовився, про що чимало потім жалкував. Нову роботу знайти не вдалося, література залишилася в лічених навчальних закладах, останні бібліотеки закривалися, філологи один за іншим перекваліфікувалися хто на що здатний. Пару років він оббивав пороги гімназій, ліцеїв та спецшкіл. Потім припинив. Поневірялася півроку на курсах перекваліфікації. Коли пішла дружина, кинув і їх.

Заощадження швидко закінчилися, і Андрію Петровичу довелося затягнути ремінь. Потім продати аэромобиль, старий, але надійний. Антикварний сервіз, що залишився від мами, за ним — речі. А потім... Андрія Петровича нудило щоразу, коли він згадував про це, — потім настала черга книг. Давніх, товстих, паперових, теж від мами. За раритети колекціонери давали хороші гроші, так що граф Толстой годував цілий місяць. Достоєвський — два тижні. Бунін — півтори.

В результаті у Андрія Петровича залишилося півсотні книг — самих улюблених, перечитаних по десятку разів, тих, з якими розлучитися не міг. Ремарк, Хемінгуей, Маркес, Булгаков, Бродський, Пастернак... Книги стояли на етажерці, займаючи чотири полки, Андрій Петрович щодня стирав з корінців пил.

"Якщо цей хлопець, Максим, — безладно думав Андрій Петрович, ходячи нервово від стіни до стіни, — якщо він... Тоді, можливо, вдасться відкупити тому Бальмонта. Чи Муракамі. Або Амаду".

Дрібниці, зрозумів Андрій Петрович раптово. Неважливо, чи вдасться відкупити. Він може передати, ось воно, ось що єдино важливе. Передати! Передати іншим те, що знає, що у нього є.

Максим подзвонив у двері рівно о десятій, хвилина в хвилину.

— Проходьте, — заметушився Андрій Петрович. — Сідайте. Ось, власне... З чого б ви хотіли почати?

Максим пом'явся, обережно сів на край стільця.

— З чого ви забажаєте. Розумієте, я профан. Повний. Мене нічому не вчили.

— Так-так, звичайно, — закивав Андрій Петрович. — Як і всіх інших. У загальноосвітніх школах літературу не викладають майже сотню років. А зараз вже не викладають і в спеціальних.

— Ніде? — запитав Максим тихо.

— Боюся, що вже ніде. Розумієте, в кінці двадцятого століття почалася криза. Читати стало ніколи. Спочатку дітям, потім діти подорослішали, і читати стало колись їх дітям. Ще більш колись, ніж батькам. З'явилися інші задоволення — в основному віртуальні. Ігри.

Всякі тести, квести... — Андрій Петрович махнув рукою. — Ну і, звичайно, техніка. Технічні дисципліни стали витісняти гуманітарні. Кібернетика, квантові механіка й електродинаміка, фізика високих енергій. А література, історія, географія відійшли на задній план. Особливо література. Ви стежите, Максим?

— Так, продовжуйте, будь ласка.

— У двадцять першому столітті перестали друкувати книги, папір змінила електроніка. Але і в електронному варіанті попит на літературу падав — стрімко, кілька разів в кожному новому поколінні у порівнянні з попереднім. Як наслідок, зменшилася кількість літераторів, потім їх не стало зовсім — люди перестали писати. Філологи протрималися на сотню років довше — за рахунок написаного за двадцять попередніх століть.

Андрій Петрович замовк, утер рукою спітніле раптом чоло.

— Мені нелегко про це говорити, — сказав він нарешті. — Я усвідомлюю, що процес закономірний. Література померла тому, що не вжилася з прогресом. Але ось діти, ви розумієте... Діти! Література була тим, що формувало уми. Особливо поезія. Тим, що визначало внутрішній світ людини, її духовність. Діти ростуть бездуховными, ось що страшно, ось що жахливо, Максим!

— Я сам прийшов до такого висновку, Андрій Петрович. І саме тому звернувся до вас.

— У вас є діти?

— Так, — Максим зам'явся. — Двоє. Павлик і Ганнуся, погодки. Андрій Петрович, мені потрібні лише ази. Я знайду літературу в мережі, буду читати. Мені лише треба знати що. І на що робити упор. Ви навчіть мене?

— Так, — сказав Андрій Петрович твердо. — Навчу.

Він піднявся, схрестив на грудях руки, зосередився.

— Пастернак, — сказав він урочисто. — Мело, мело по всій землі, в усі межі. Свіча горіла на столі, свіча горіла...

— Ви прийдете завтра, Максим? — намагаючись угамувати тремтіння в голосі, запитав Андрій Петрович.

— Неодмінно. Тільки от... Знаєте, я працюю керуючим у заможній сімейної пари. Веду господарство, справи, подбиваю рахунку. У мене невисока зарплата. Але я, — Максим обвів очима приміщення, — можу приносити продукти. Деякі речі, можливо, побутову техніку. В рахунок оплати. Вас влаштує?

Андрій Петрович мимоволі почервонів. Його б влаштувало і задарма.

— Звичайно, Максим, — сказав він. — Спасибі. Чекаю вас завтра.

— Література — це не тільки про що написано, — говорив Андрій Петрович, ходячи по кімнаті. — Це ще і як написано. Мова, Максим, той самий інструмент, яким користувалися великі письменники і поети. Ось послухайте.

Максим зосереджено слухав. Здавалося, він намагається запам'ятати, завчити мова викладача напам'ять.

— Пушкін, — говорив Андрій Петрович і починав декламувати.

"Таврида", "Анчар", "Євгеній Онєгін".

Лермонтова "Мцирі".

Баратинський, Єсенін, Маяковський, Блок, Бальмонт, Ахматова, Гумільов, Мандельштам, Висоцький...

Максим слухав.

— Не втомилися? — запитував Андрій Петрович.

— Ні-ні, що ви. Продовжуйте, будь ласка.

День змінявся новим. Андрій Петрович піднісся, пробудився до життя, у якої несподівано з'явився сенс. Поезію змінила проза, на неї часу йшло набагато більше, але Максим виявився вдячним учнем. Він схоплював на льоту. Андрій Петрович не переставав дивуватися, як Максим, спочатку глухий до речі, не сприймає, не відчуває вкладену в мову гармонію, з кожним днем осягав її і пізнавав краще, глибше, ніж у попередній.

Бальзак, Гюго, Мопассан, Достоєвський, Тургенєв, Бунін, Купрін.

Булгаков, Хемінгуей, Бабель, Ремарк, Маркес, Набоков.

Вісімнадцяте століття, дев'ятнадцятий, двадцятий.

Класика, белетристика, фантастика, детектив.

Стівенсон, Твен, Конан Дойл, Шеклі, Стругацькі, Вайнери, Жапризо.

Одного разу, в середу, Максим не прийшов. Андрій Петрович всі ранок поневірялася в очікуванні, умовляючи себе, що той міг захворіти. Не міг, шепотів внутрішній голос, настирливий і безглузда. Скрупульозний педантичний Максим не міг. Він жодного разу за півтора року ні на хвилину не запізнився. А тут навіть не подзвонив. До вечора Андрій Петрович вже не знаходив собі місця, а вночі так і не склепив

очей. До десятої ранку він остаточно замучився, і, коли стало ясно, що Максим не прийде знову, побрів до відеофону.

— Номер відключений від обслуговування, — повідав механічний голос.

Наступні кілька днів пройшли як один поганий сон. Навіть улюблені книги не рятували від гострої туги і знову появи почуття власної нікчемності, про який Андрій Петрович півтора року не згадував. Обдзвонити лікарні, морги, нав'язливо гуло в скроні. І що запитати? Чи про кого? Не вступав якийсь Максим, років під тридцять, вибачте, прізвище не знаю?

Андрій Петрович вибрався з будинку назовні, коли перебувати в чотирьох стінах стало більше несила.

— А, Петрович! — вітав старий Нефьодов, сусід знизу. — Давно не бачилися. А чого не виходиш, соромишся, чи що? Так ти ж ніби ні при чому.

— В якому сенсі соромлюся? — питає Андрій Петрович.

— Ну, що цього, свого, — Нефедов провів ребром долоні по горлу. — Який до тебе ходив. Я все думав, чого Петрович на старості років з цією публікою зв'язався.

— Ви про що? — у Андрія Петровича похололо всередині. — З якою публікою?

— Відомо з якою. Я цих голубчиков відразу бачу. Тридцять років, вважай, з ними відпрацював.

— З ким з ними? — попросив Андрій Петрович. — Про що ви взагалі говорите?

— Ти що ж, справді не знаєш? — сполошився Нефьодов. — Подивися новини, про це всюди трублять.

Андрій Петрович не пам'ятав, як дістався до ліфта. Піднявся на чотирнадцятий, тремтячими руками нашарил в кишені ключ. З п'ятої спроби відчинив, продріботів до комп'ютера, підключився до мережі, перегорнув стрічку новин. Серце раптово зашлось від болю. З фотографії дивився Максим, рядки курсиву під знімком розпливалися перед очима.

"Викритий господарями, — насилу сфокусувавши зір, зчитував з екрану Андрій Петрович, — у розкраданні продуктів харчування, предметів одягу та побутової техніки. Домашній робот-гувернер, серія ДРГ-439К. Дефект керуючої програми. Заявив, що самостійно прийшов до висновку про дитячої бездуховності, з якою вирішив боротися. Самовільно навчав дітей предметів поза шкільної програми. Від господарів свою діяльність приховував. Вилучено з обігу... За фактом утилізований.... Громадськість стурбована проявом... Випускає фірма готова понести... Спеціально створений комітет постановив...".

Андрій Петрович піднявся. На негнущихся ногах пройшов на кухню. Відкрив буфет, на нижній полиці стояла принесена Максимом в рахунок оплати за навчання початая пляшка коньяку. Андрій Петрович зірвав пробку, заозирался в пошуках склянки. Не знайшов і рвонув з горла. Закашлявся, впустивши пляшку, відсахнувся до стіни. Коліна подломились, Андрій Петрович важко опустився на підлогу.

Коту під хвіст, прийшла підсумкова думка. Все коту під хвіст. Все це час він навчав робота.

Бездушну, дефективную залізяку. Вклав у неї все, що є. Все, заради чого варто жити. Все, заради чого він жив.

Андрій Петрович, перемагаючи ухватившую за серці біль, піднявся. Протащився до вікна, наглухо загорнув фрамугу. Тепер газова плита. Відкрити конфорки і почекати півгодини. І все.

Дзвінок у двері застав його на півдорозі до плити. Андрій Петрович, зціпивши зуби, рушив відкривати. На порозі стояли двоє дітей. Хлопчик років десяти. І дівчинка на рік молодше.

— Ви даєте уроки літератури? — дивлячись з-під падаючої на очі чубчика, запитала дівчинка.

— Що? — Андрій Петрович сторопів. — Ви хто?

— Я Павлик, — зробив крок вперед хлопчик. — Це Ганнуся, моя сестра. Ми від Макса.

— Від... Від кого?!

— Від Макса, — вперто повторив хлопчик. — Він велів передати. Перед тим як він... як його...

— Мело, мело по всій землі в усі межі! — дзвінко вигукнула раптом дівчинка.

Андрій Петрович схопився за серце, судорожно ковтаючи, запхав, запхав його назад в грудну клітку.

— Ти жартуєш? — тихо, ледь чутно вимовив він.

— Свіча горіла на столі, свіча горіла, — твердо промовив хлопчик. — Це він велів передати, Макс. Ви нас будете вчити?

Андрій Петрович, чіпляючись за одвірок, ступив назад.

— Боже мій, — сказав він. — Заходьте. Заходьте, діти.

Майк Гелприн, Нью-Йорк (Seagull Magazine від 16/09/2011)